

Обґрунтування категорії «сфера праці»

О. ДОДОНОВ,

кандидат економічних наук

Луганська філія Інституту економіко-правових досліджень НАН України

У статті розглянуто роль, сутність і зміст праці. Розкрито сутність поняття «сфера» з точки зору виділення в ній об'єкта і суб'єктів взаємодії. Виходячи з цього, надано обґрунтування категорії «сфера праці» з її схематичною відбудовою на основі прийнятого у логіці способу моделювання за допомогою Ейлерових кругів.

В статье рассмотрена роль, сущность и содержание труда. Раскрыта сущность понятия «сфера» с точки зрения выделения в ней объекта и субъектов взаимодействия. Исходя из этого, обоснована категория «сфера труда» с ее схематическим построением на основе принятого в логике способа моделирования с помощью Эйлеровых кругов.

The role, nature and content of work are considered in the article. The essence of the concept of «sphere» in terms of selection of its objects and subjects of cooperation is disclosed. Based on this the justification of the category «sphere of labor» with its schematic reconstruction using Eulerevuh circles is given.

Ключові слова: об'єкт, праця, середовище, соціально-трудові відносини, суб'єкт, сфера.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Сучасні вчені часто використовують термін «сфера праці». Ознайомлення з визначенням цього терміна та практикою його застосування як категорії дозволяє констатувати таку методологічну проблему: незважаючи на те, що термін «сфера праці» досить часто використовується вченими в економіці праці й тому здається всім зрозумілим, досі загальноприйнятого та логічного тлумачення цієї категорії не існує.

Наприклад, сучасний учений-економіст В. Г. Городяненко вважає, що «...сфера праці завжди була об'єктом вивчення природничих (фізіологія, психологія, ергономіка), суспільних (філософія, історія, соціологія), економічних (політекономія) наук...»¹. Але при цьому слід відзначити, що сфера праці є об'єктом дослідження не тільки вказаних наук, а й правознавства. Російський учений к. ю. н. О. І. Семешко цей термін тлумачить так: «Сфера праці — це трудові відносини (незалежно від суб'єкта праці) та всі пов'язані з ними відносини, що входять до предмета трудового права...»². З точки зору російського вченого-економіста А. А. Нікіфорової, яка займається дослідженням проблем економіки праці, сфера праці є «...важливою та багатоплановою галуззю економіч-

ного та соціального життя суспільства; вона охоплює як ринок робочої сили, так і її безпосереднє використання у суспільному виробництві, причини та основні типи безробіття, його соціально-економічні наслідки...»³. На профспілковому Інтернет-порталі можна знайти й інше тлумачення: «Сфера праці — галузь прикладання трудової діяльності, ... всі види людської діяльності, на що вони б не були націленими...»⁴.

Очевидно, що розглянуті більш-менш обґрунтовані тлумачення поняття «сфера праці» за своєю сутністю принципово різні: у першому випадку (В. Г. Городяненко) — це загальні погляди науковця на поняття, в яких не враховано об'єкт дослідження найважливіших наук, якими вивчається ця категорія (зокрема, економіки праці та трудового права); у другому випадку (А. І. Семешко) — це точка зору вченого-правознавця, в якій відсутні не тільки ознаки самого поняття «сфера», а й головний суб'єкт — носій праці (тобто — людина); у третьому випадку (А. А. Нікіфорова) навпаки — у центрі сфери праці виділено робочу силу як носія праці, але це визначення не відповідає власне поняттю «сфера» та віддалене від самого призначення праці — цілеспрямованої трудової діяльності задля задоволення власних і суспільних потреб; у четвертому випадку (Інтернет-ресурс) автори поєднали трудову діяльність

¹ Городяненко В. Г. Соціологія: навч. посібник / В. Г. Городяненко. — К.: Вид. центр «Академія», 2003. — С. 340.

² Семешко А. І. Международные договоры в сфере труда и их включение в систему трудового права России / Алена Игоревна Семешко. — Автореф. дис. ... канд. юр. наук по спец. 12.00.05 — Трудовое право; право социального обеспечения. — Екатеринбург: ГОУ ВПО «Уральская государственная юридическая академия», 2009. — С. 7.

³ Никифорова А. А. Рынок труда: занятость и безработица / А. А. Никифорова. — М.: Международные отношения, 2001. — С. 135.

⁴ Сфера труда и безработица: Реферат. — Электронный ресурс. — Режим доступа: http://refs.co.ua/82336-Sfera_truda_i_bezrobotica.html.

із будь-якою іншою, не врахувавши при цьому того, що не всі види діяльності мають ознаки господарської сфери — з одного боку, а з другого — помилково визначили синонімічність понять «сфера» та «галузь».

Отже, вважаємо за необхідне обґрунтувати категорію «сфера праці» як із соціальної, так і з економічної точок зору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Термін «сфера праці» застосовується вченими при вивченні багатьох проблем економіки праці як науки. Наприклад, В. Г. Городяненко використовує його при загальній характеристиці соціально-трудових відносин («...соціально-трудові відносини у сфері праці»)⁵; В. М. Гончаров — при характеристиці такого суспільного явища, як «гуманізація праці» («...найвищою стороною життєдіяльності людини є сфера праці»)⁶; В. Г. Щербак — при розгляді концепцій формування й використання трудового потенціалу на рівні підприємства («...у процес управління персоналом організації включається аналіз попиту та пропозиції у сфері праці...»)⁷; А. М. Колот — при характеристиці змін, що відбуваються в рушійних силах соціально-економічного розвитку («...значній трансформації піддаються форми, види зайнятості, а також зміст і характер праці... у сфері праці»), а також при визначенні проблем розвитку соціально-трудової сфери в Україні в умовах глобальних викликів («...криза у сфері праці триває, ... і національне забарвлення кризи праці дедалі більше доповнюється забарвленням глобального характеру...»)⁸.

Застосування цього терміна має місце у дослідженнях: В. В. Онікієнка та М. В. Семикіної при визначенні рівня конкурентоспроможності та мотивації персоналу; Т. П. Петрової, В. І. Приймака і Н. М. Ковалевича, які термін «сфера праці» вживають для опису процесів на ринку праці; В. М. Ворони — при характеристиці гендерних проблем; Л. Г. Колешні та В. Г. Пасічника — при характеристиці проблем працевлаштування інвалідів. Не обійшлася без застосування цього терміна й білоруська вчена-економіст Н. В. Маковська при відбудові ін-

ституційних засад функціонування внутрішнього ринку праці — взаємовідносин між роботодавцем і найманими працівниками на підприємстві та між роботодавцями та органами виконавчої влади в регіоні, звертаючи свою увагу на проблему «...відсутності взаємозв'язку між соціально-економічними процесами у сфері праці та процесами управління кадровою роботою на підприємстві..., та неефективного регулювання сфери праці у регіоні...»⁹. На наднаціональному рівні цей термін ужито у Декларації Міжнародної організації праці (МОП) «Про основоположні принципи та права у сфері праці та механізм їх реалізації», яку проголосив Генеральний директор цієї організації Мішель Хансенн 18 червня 1998 р. на 86 сесії МОП у м. Женеві¹⁰.

Виходячи з усталеної практики застосування терміна «сфера праці», вважаємо, що в економіці праці він використовується з метою характеристики відбудови соціально-трудових відносин між суб'єктами на ринку праці, відображення процесу трудової діяльності людини, пошуку шляхів удосконалення процесу управління персоналом і регулювання ринку праці, підвищення рівня конкурентоспроможності персоналу, вирішення проблем працевлаштування окремих категорій громадян. Застосування цього терміна є характерним для опису визначених вище процесів на різних рівнях національної економіки — від локального (підприємства) до національного, та досліджень, що виходять за межі національного рівня та аналізують вплив глобалізації на соціально-економічний розвиток і розвиток соціально-трудової сфери в окремій країні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Виходячи з мети проведення окремого наукового дослідження, не важко зрозуміти, що наведені тлумачення мають різну конструкцію, різні ознаки, предмети, об'єкти та суб'єкти дослідження. При цьому, обґрунтовуючи категорію з економічної або із соціальної точок зору, словосполучення «сфера праці» застосовується як прикладний термін для опису процесів, які виникають в інших сферах: соціальної, правовій (або регулювання трудового права), соціально-трудовій, духовній, виробничій.

⁵ Городяненко В. Г. Соціологія: навч. посібник / В. Г. Городяненко. — К.: Вид. центр «Академія», 2003. — С. 340.

⁶ Гончаров В. Н. Механізми реалізації основних принципів гуманізації труда и трудовой мотивации: монографія / В. Н. Гончаров, С. І. Радомський, М. С. Радомська, О. В. Додонов. — Донецьк: СПД Куприянов В. С., 2006. — С. 8.

⁷ Щербак В. Г. Інноваційні аспекти управління трудового потенціалу: монографія / В. Г. Щербак. — Харків: Вид-во ХНЕУ, 2009. — С. 23.

⁸ Колот А. М. Інституційні засади регулювання соціально-трудової сфери в умовах глобальних викликів: імплементація нових та модернізація класичних функцій держави / А. М. Колот // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. — Спец. вип. у 3 т. Соціально-трудові відносини: теорія і практика. — Т. 1. — К.: КНЕУ, 2010. — С. 7.

⁹ Маковская Н. В. Институциональное обеспечение сферы труда на микроуровне / Н. В. Маковская. — Электронный ресурс. — Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/pips/2009_2/456.pdf. — С. 456, 458.

¹⁰ Декларация МОТ об основополагающих принципах и правах в сфере труда и механизм ее реализации. — Электронный ресурс. — Режим доступа: http://www.un.org/russian/dokumen/declarat/ilo_principles.htm.

На наш погляд, ці сфери не є синонімічними категоріями «сфера праці». Окремі з них можна розглядати як підсфери (складові елементи) самої сфери праці, виходячи з більш широкого поняття «праця», ніж ті поняття, відносно яких окреслено цю сферу у наукових дослідженнях («трудове право» або «трудові відносини», «ринок робочої сили» та «суспільне виробництво», «діяльність» та «трудова діяльність», «трудоий потенціал» та «персонал підприємства», «ринок праці»). Інші можна вважати такими, що утворюють та (або) впливають на сферу праці. При цьому, на нашу думку, самій категорії «праця» як об'єкту дослідження серед проаналізованих джерел окреслено відповідну сферу лише у наукових працях В. Гончарова¹¹ та А. Колота¹².

Метою дослідження є обґрунтування категорії «сфера праці», що передбачає розв'язання таких наукових завдань: по-перше, розглянути роль, сутність та зміст праці як категорії, навколо якої можливо окреслити відповідну сферу; по-друге, розкрити сутність самого поняття «сфера», виділити в ній об'єкт та суб'єкт взаємодії у межах і навколо праці; по-третє, власне обґрунтувати на цій основі категорію «сфера праці».

Виклад основного матеріалу дослідження. Праця є головним джерелом багатства, що доведено англійським економістом Уільямом Петті ще у XVII ст., та основним чинником соціально-економічного розвитку будь-якої країни. Виходячи з цього, працю можна визнати соціально-економічною категорією.

Розглядаючи роль праці, слід визначити такі властивості, що притаманні цій категорії на сучасному етапі розвитку суспільства та економіки: безсумнівно, вона відіграє важливу роль у життєдіяльності людини, є головною сферою її організації та розвитку, умовою існування та формування якостей, що дозволяють досягти життєвих цілей. Завдяки праці розвивається особистість та суспільство у цілому, створюються не тільки матеріальні та духовні цінності, призначені для задоволення потреб людей, а й розвиваються самі працівники, які отримують навички, розкривають свої здібності, поповнюють та збагачують власні знання.

Під час розгляду сутності праці стає очевидним, що вона є однією з найважливіших форм самовираження, самоактуалізації й самовдосконалення людини; являє собою процес доцільної діяльності для створення різноманітних засобів існування суспіль-

ства — з одного боку, а з другого — процес перетворення людиною предметів природи у засоби праці та предмети споживання; є пізнанням людиною зовнішнього світу з метою задоволення індивідуальних і суспільних потреб; на сучасному етапі має важливу спільну властивість — високу насиченість знаннями, інформаційність та інноваційність.

Зміст праці на сучасному етапі розвитку суспільства та економіки характеризується переходом від її розгляду як засобу матеріального існування до категорії, в якій виникає саморозкриття особистості працівника; все більше у процесі праці люди розвивають свої здібності, збагачують знання та розширюють можливість їх застосування та вдосконалення самого процесу праці; все більшого значення набуває інженерна та управлінська (розумова) праця; результат праці в цих умовах розглядається як своєрідна форма товару зі всіма притаманними йому властивостями; відбувається інтелектуалізація праці на основі економіки знань, що дозволяє забезпечити соціально-економічний прогрес в умовах глобалізації; все більше праця за своєю сутністю нерозривно пов'язується з проявом людської особистості — підприємництвом.

Розгляд ролі, сутності та змісту праці дозволяє визначити головних суб'єктів, навколо яких можна окреслити відповідну сферу: по-перше, це людина (найманий працівник, роботодавець, підприємець), що у процесі своєї трудової діяльності прагне задовольнити власні потреби та потреби суспільства у необхідних товарах та послугах; по-друге, це держава в особі представників органів законодавчої та виконавчої влади, основні функції яких полягають у створенні сприятливих умов для вільного працетрикладання кожною особою, завдяки чому суспільство й отримує необхідні товари та послуги. Саме така роль держави закріплена нормами вищого законодавчого акту — Конституцією України, відповідно до якої: «Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості...» (ст. 23); «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності» (ст. 41); «Кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом» (ст. 42); «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується... Держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, га-

¹¹ Гончаров В. Н. Механизмы реализации основных принципов гуманизации труда и трудовой мотивации: монография / В. Н. Гончаров, С. И. Радомский, М. С. Радомская, О. В. Додонов. — Донецк : СПД Куприянов В. С., 2006. — С. 8.

¹² Колот А. М. Інституційні засади регулювання соціально-трудої сфери в умовах глобальних викликів: імплементація нових та модернізація класичних функцій держави / А. М. Колот // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. — Спец. вип. у 3 т. Соціально-трудої відносини: теорія і практика. — Т. 1. — К. : КНЕУ, 2010. — С. 7.

Таблиця

Визначення об'єкта та суб'єктів дослідження при розгляді процесу праці

Процес праці як категорія	Об'єкт дослідження у процесі	Суб'єкти дослідження у процесі	Джерело
Діяльність (у т.ч. доцільна, фізична, інтелектуальна)	можливість задовольнити особисті потреби, отримати конкретний кінцевий результат; суспільна корисність	людина (роботодавець і найманий працівник); держава	Тлумачний словник
Свідома діяльність	цінності, добробут (кінцевий результат); потреби	людина	Бізнес-словник
Свідома загально визнана діяльність	зусилля, робота	людина	Юридичний словник
Доцільна діяльність	можливість пристосувати середовище для задоволення потреб; адаптація людини до зовнішнього середовища	людина	Сучасна енциклопедія; Великий енциклопедичний словник
Не визначено	робота, заняття (з виділенням розумового), зусилля	людина	Тлумачний словник Даля
Цілеспрямована діяльність людини	результат, зусилля	людина	Тлумачний словник Єфремової
Цілеспрямована діяльність людини	цінності, результат, зусилля, робота	людина	Тлумачний словник Ожегова
Цілеспрямована діяльність людини	напруга, результат, заняття	людина	Тлумачний словник Ушакова
Цілеспрямована діяльність людини	задоволення власних і суспільних потреб	людина	Медичний словник
Процес між людиною та природою	потреби, споживча вартість, суспільна корисність	людина, суспільство	Політичний словник
Доцільна діяльність людини	задоволення власних потреб, предмети та засоби виробництва	людина	Соціологічний словник
Дар Господа; тяжкість, турбота, суєта	користь ближньому, земний шлях людини	Господь, людина, ближній	Біблейська енциклопедія Брокгауза
Етичне явище	пристосування сили та енергії, робота, сумлінність, результат	індивід	Історичний словник

рантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності...» (ст. 43).

У свою чергу, для окреслення сфери праці слід систематизувати наявні трактування самого поняття «праця», що містяться в енциклопедіях і словниках і стають об'єктом дослідження не тільки економічних, а й медичних, політичних, соціологічних, релігійних, філософських наук. На їх основі можна характеризувати цю категорію з виокремленням об'єкта дослідження у самому процесі під назвою «праця» (таблиця).

Очевидно, що за винятком лише релігійних, політичних й філософських міркувань, при тлумаченні праці (як категорії) визначається діяльність (доцільна, цілеспрямована, свідомо), яку здійснює людина, що й виступає основою для окреслення відповідної сфери (у нашому випадку — сфери праці). У свою чергу, об'єктом дослідження у цій сфері мають виступати відповідні процеси — робота (заняття, прикладання зусиль), завдяки якій отримується конкретний результат (цінності, предмети, засоби), що є основою для задоволення особистих потреб людини — з одного боку, а з другого — створюється

щось корисне (у вигляді цінностей, предметів і засобів) для суспільства.

Виходячи з того, що основою основ праці як категорії визначено трудову діяльність, нами приділено увагу таким її видам, як «жива праця» (англ. *labour, direct/living*; нім. *Arbeit, lebendige*) — доцільна діяльність людини, яка направлена на створення матеріальних благ, що включає «необхідну працю» (англ. *labour, necessary*; нім. *Arbeit, notwendige*) — праця, що витрачається працівником для створення необхідного продукту, та «прибавочну працю» (англ. *labour, surplus/surtrava.il*; нім. *Mehrarbeit*) — витрати праці на створення надпродукту, що виникають упродовж додаткового робочого часу (або надлишок праці, понад ту, що необхідна для утримання працівника та його сім'ї). З урахуванням того, що за наявністю конкретного результату праці людина має можливість задовольнити власні потреби — з одного боку, а суспільство — отримати користь у вигляді цінностей, предметів і засобів, ми також виокремили конкретну працю (англ. *labour, concrete*; нім. *Arbeit, konkrete*), завдяки якій створюється споживча вартість товару; уречевлену працю (англ. *labour, embod-*

ied/indirect/materialized; нім. *Arbeit, vergegenständlichte*), яка матеріалізована у виготовленій продукції; суспільну працю (*social labour*), завдяки якій задовольняються соціальні потреби суспільства.

Для обґрунтування сфери праці у нашому розумінні, з урахуванням розглянутих вище ролі, сутності та змісту праці, в сучасних умовах слід звернути увагу на такі аспекти: по-перше, в умовах розвитку індустріального суспільства та переходу до постіндустріальної стадії пріоритетною стає розумова праця (англ. *labour, intellectual*; нім. *Arbeit, geistige*), порівняно з фізичною (англ. *labour, manual*; нім. *Arbeit, körperliche*); по-друге, в умовах ринкової економіки, коли розвитку набуває приватна власність, серед усіх суб'єктів, навколо яких може бути окреслена сфера праці, найголовнішим виступає «підприємець» (особливо, якщо він виконує функції роботодавця), порівняно з найманим працівником, тобто «внесок від найманої праці» (*waget / hired labour*) у суспільно-корисний ефект є меншим, ніж від підприємців і роботодавців (навіть тому, що податковий тягар на них значно більший); по-третє, якщо розглядати процес взаємодії між роботодавцем і найманим працівником з точки зору задоволення потреб обох суб'єктів у сфері праці, то між ними виникають протиріччя у частині розподілу корисного результату від «живої» праці, для усунення яких слід збільшити частку «додаткової»; у той же час, для отримання суспільно корисного результату інший суб'єкт (держава) має не тільки збільшувати податковий тягар з метою відчуження частки додаткової праці, а й створювати умови для задоволення власних потреб підприємців, роботодавців і найманих працівників у процесі здійснення ними трудової діяльності — у першу чергу, а у другу — лише після цього вилучати корисний результат зі сфери живої (необхідної та корисної) до сфери суспільної праці. Таким чином, виходячи з того, що держава (як суб'єкт сфери праці) застосовує відповідні методи регулювання трудових відносин між іншими суб'єктами, безпосередньо до цієї сфери відноситься й сфера трудового права — галузі, що регулює право найманих працівників, регламентує їх взаємовідносини з роботодавцем і державними інститутами.

Таким чином, у структурі категорії «сфера праці» перше місце посідає людина, яка здійснює цільну та обмірковану трудову діяльність та яка прикладає відповідні зусилля з метою отримання конкретного результату для задоволення особистих потреб — у першу чергу, та потреб суспільства — у другу. Це є концептуальною основою при обґрунтуванні категорії «сфера праці». Водночас, ця сфера поєднує у собі інші підсфери (або елементи), навколо яких ученими й відбудовуються відповідні конструкції, у контексті яких вживається

термін «сфера праці» та які, на наш погляд, не зовсім обґрунтовані. При цьому в окремих обґрунтуваннях порушується сам методологічний підхід до вживання поняття «сфера».

З метою усунення такої методологічної неточності систематизовано наявні поняття «сфера» за категоріальними ознаками та з виділенням об'єкта та суб'єктів дослідження, навколо яких й надавалося відповідне трактування. При цьому у процесі систематизації виділено ознаки, що визначають як самі поняття «сфера» та «сфера праці», так і види сфер, що вміщують окремі ознаки праці як категорії.

На основі проведеної систематизації зроблено такі висновки:

➤ по-перше, для обґрунтування категорії «сфера праці» слід урахувувати як її прямий сенс при визначенні об'єкта дослідження (тобто «простір», «галузь», «шар»), так і переносний (тобто «галузь», «взаємозв'язки», «діяльність», «взаємовідносини» тощо);

➤ по-друге, розгляд загального поняття «сфера» за категоріальними ознаками з виділенням об'єкта і суб'єктів дослідження дозволяє визначити ті з них, що вміщують у собі спорідненість з обґрунтуванням категорії «праця», а саме: в яких головним суб'єктом є людина, що здійснює професійну діяльність у просторі; в яких виокремлено просторово суспільне середовище, де взаємодіють людина та суспільство; в яких виділено як загальну, так і професійну діяльність, що її здійснює людина у суспільному середовищі; в яких сама людина (працівник) виступає головним суб'єктом, що здійснює професійну діяльність у просторі — з одного боку, а з другого — усі люди (члени суспільства), що утворюють суспільне середовище; в яких сферу утворюють люди, які взаємодіють між собою у середовищі в процесі діяльності;

➤ по-третє, розгляд видів сфер, що їх вміщують у собі ознаки праці, дозволяє провести класифікацію на ті елементи, що пов'язані зі сферою праці (сфери впливу, політична, діяльності, макроекономічна, невиробнича, виробнича) та утворюють зовнішнє середовище впливу на сферу праці; ті елементи, що безпосередньо утворюють сферу праці (соціальна та соціально-трудова сфери); ті елементи, які сфера праці у собі вміщує (соціально-трудова відносини, сфера договірної регулювання та трудового права, сфери управління трудовим потенціалом, працевлаштування, найманої праці, обігу на ринку праці).

Надана класифікація дозволяє розширити коло суб'єктів, що взаємодіють у сфері праці та які визначені за її складовими елементами (підсферами). Це, по-перше, безпосередні учасники трудового процесу, що взаємодіють на ринку праці та належать до економічно активного та працездатного на-

селення, — наймані працівники та роботодавці (керівники підприємств) допенсійного віку, клас підприємців (самозайняті) та безробітні; по-друге — державні інституції, що впливають на процеси у сфері праці та розвиток соціально-трудових відносин, діяльність яких гіпотетично направлена на задоволення потреб людини при отриманні конкретних результатів живої праці, а фактично — направлена на перерозподіл доходів зі сфери живої до сфери суспільної праці за допомогою податків (законодавчі та виконавчі органи державної влади); по-третє, — недержавні інституції в особі об'єднань роботодавців і профспілок, які гіпотетично повинні впливати на зменшення (усунення) протиріч між роботодавцями та найманими працівниками з приводу перерозподілу між ними доходів від праці та задоволення потреб цих сторін соціально-трудових відносин.

Очевидно, що «сфера праці» може класифікуватися як просторово-суспільно-економіко-правова категорія з урахуванням впливу на неї сфер зовнішнього оточення та сфер, що її утворюють — з одного боку, а з другого — сфер, що до неї входять. При цьому об'єктами та суб'єктами дослідження сфери праці у зовнішньому оточенні (зовнішніх сферах) можна вважати: взаємодії між державою та територією, де формується сфера праці; політичні відносини та узгодженість інтересів між суспільством, державою та соціальними групами; напрями господарської діяльності за видами робіт (послуг) між суб'єктами господарювання; взаємозв'язок між ринками та галузевими сферами і між галузями реального сектора економіки (матеріального виробництва) та нематеріальною сферою. За елементами, що безпосередньо утворюють сферу праці, до об'єктів і суб'єктів взаємодії можна віднести: взаємозв'язок між суб'єктами господарювання та людьми; галузь дії відносин між учасниками трудового процесу при розподілі національного доходу; галузь дії та межі розподілу трудових відносин між учасниками трудового процесу; взаємовідносини між соціально-трудовими інститутами та економічно-активним населенням в частині розподілу результатів праці; соціально-трудові відносини між працею та капіталом, роботодавцями та найманими працівниками. За елементами, що їх містить сфера праці, об'єктами та суб'єктами взаємодії можна визнати: комплекс соціально-трудових відносин між найманими працівниками, роботодавцями, державою та профспілками в частині державного та договірною регулювання організації праці, розподілу доходу (прибутку) у середині організації (на локальному

рівні) між працівниками та роботодавцями і вилучення його частки у вигляді податків; чинники, що сприятимуть розвитку робочої сили та формують систему відносин між роботодавцями та найманими працівниками; взаємодію між соціальними групами та індивідом у процесі регулювання соціально-трудових відносин; процес стимулювання трудових колективів до досягнення кінцевих результатів праці з метою задоволення їх власних потреб; процес взаємодії між роботодавцем і найманим працівником на ринку праці в межах правового поля та досягнення між ними консенсусу для задоволення власних потреб.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження щодо розгляду ролі, сутності та змісту праці з можливістю окреслення навколо цього процесу відповідної сфери дозволяє надати таке визначення категорії «сфера праці»: по-перше, «сфера праці» — це просторово-соціально-економіко-правова категорія; по-друге, сфера праці — це простір трудової діяльності людини з метою задоволення нею власних потреб і потреб суспільства від отриманого корисного результату, де у внутрішньому та зовнішньому середовищі взаємодіють між собою суб'єкти соціально-трудових відносин.

За такого тлумачення категорії «сфера праці» об'єктом дослідження виступає простір трудової діяльності, що складається з внутрішнього та зовнішнього середовища та який формується під впливом різних чинників у результаті взаємодії між суб'єктами соціально-трудових відносин. Суб'єктами дослідження при такому тлумаченні виступають: людина — як головний носій праці, що прагне задовольнити свої власні потреби — з одного боку, а з другого — суб'єкти соціально-трудових відносин (клас підприємців (самозайняті), наймані працівники та роботодавці допенсійного віку, безробітні в активному пошуку роботи, державні та недержавні інституції), взаємодія між якими лише на основі отриманого корисного результату від праці (з урахуванням впливу чинників внутрішнього та зовнішнього середовища) дозволяє задовольнити власні потреби та потреби суспільства у матеріальних та духовних благах, товарах і послугах.

Надане обґрунтування дозволяє схематично відбудувати сферу праці з урахуванням впливу на неї зовнішнього середовища, визначенням сфер та елементів, що її утворюють, та взаємозв'язків між суб'єктами, що в ній взаємодіють (рисунок).

Відбудова сфери праці, таким чином, ґрунтується на застосуванні прийнятого у логіці способу моделювання, що полягає у наочному зображенні

¹³ Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Отв. ред. д. ф. н., проф. Д. П. Горский. — М.: Изд-во «Наука», 1975. — 717 с.

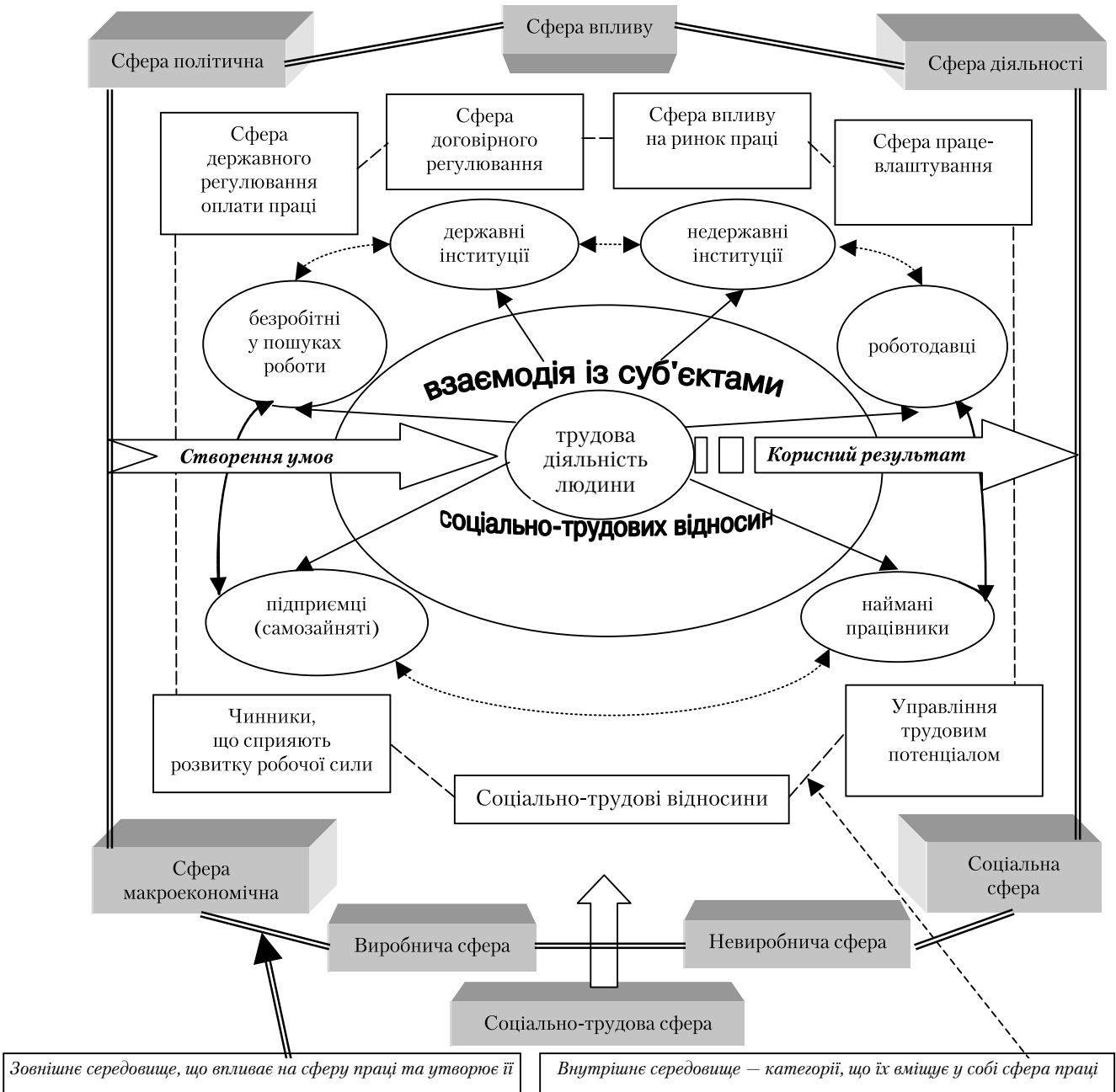

Рис. Схематична відбудова сфери праці

відносин між обсягами понять за допомогою Ейлерових кругів (франц. *cercels d'Euler*)¹³. У цьому випадку до обсягів понять віднесено зовнішнє та внутрішнє середовище, в якому здійснює трудову діяльність людина з метою отримання корисного результату, взаємодіючи із суб'єктами соціально-трудових відносин. Задля такого результату суб'єкти зовнішнього середовища мають створювати сприятливі умови за визначеними сферами впливу, та діяльність яких пронизує сферу праці в її внутрішньому середовищі. Оскільки трудова діяльність людини є серцевиною сфери праці, отримання нею корисного результату – з одного боку,

та отримання суспільством такого ж результату – з другого залежить від збалансованої взаємодії всіх визначених суб'єктів соціально-трудових відносин.

Висновок. Обґрунтування категорії «сфера праці» дозволяє констатувати, що:

- по-перше, вона формується та розвивається під впливом багатьох інших сфер і при взаємодії людини з іншими суб'єктами;
- по-друге, у цій сфері зароджуються передумови для задоволення потреб людини та суспільства у цілому;
- по-третє, лише за умови зацікавленості всіх суб'єктів соціально-трудових відносин су-